

TÜRKÇEDE “-mI/-mU” SORU UNSURU THE INTERROGATIVE PARTICLE “-mI/-mU” IN TURKISH

ŞAHAP BULAK

Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assoc. Prof., Siirt University, Faculty of Art and Sciences, Department of Turkish Language and Literature
sahapbulak@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-6459-3680>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 31.05.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 28.08.2019

Sayfa-Pages : 309-330

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat4196>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

TÜRKÇEDE “-mI/-mU” SORU UNSURU
THE INTERROGATIVE PARTICLE “-mI/-mU” IN TURKISH

ŞAHAP BULAK

Öz

Türkçede yapım ve çekim ekleri, esasen ya fiil kök ve gövdelerine ya da isim kök ve gövdelerine gelir. Yani bir ek, hem isim tabanlarına hem de fiil tabanlarına gelmez. Sadece soru eki hem isim hem de fiil tabanlarına gelir. Bu özelliğiyle soru eki, diğer eklerden ayrılır. Bu çalışmada Türkçede soru unsuru olarak kullanılan “mu” edatının tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerindeki kullanımı ve ekleşme süreçleri incelenmiştir. Bunun için öncelikle Türkçenin tarihî yazı dilleri olan Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan “-mI/-mU” soru unsuru, bu yazı dillerine ait metinlerden alınan örnekler ışığında ele alınarak tarihî gelişim süreci ve çağdaş yazı dillerindeki kullanımı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra tarihî ve çağdaş yazı dillerindeki şekilleri arasındaki benzer ve farklı yönleri bakımından bir karşılaştırma yapılarak söz konusu soru unsurunun kategorik durumu, imlâsı ve söz dizimsel yeri mercek altına alınmıştır. Böylece söz konusu soru unsurunun tarihî gelişimi, nitelikleri, tarihî ve çağdaş yazı dillerindeki kullanımı, kategorik durumu, imlâsı ve söz dizimsel yeri hakkında birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, edatlar, ekler, soru edati, soru eki.

Abstract

Derivational affixes and endings in Turkish come to the either verb or noun stems. In other words, an ending does not come to both noun and verb bases. Yet, the only ending that comes to both is the interrogative particle. It stands out with this feature. This study seeks to examine the history of the “mu” preposition and its use and ending processes in modern Turkish written languages. To do this, first of all information has been given related to the history and usage of the relevant “-mI/-mU” particle in Gokturk Turkish, Old Uighur Turkish, Karakhanid Turkish, Khorezm Turkish, Kipczak Turkish, Chagatay Turkish and Old Anatolian Turkish. Afterwards, through a comparison of similar and different aspects of the particle between forms in historical and modern written languages, we have made some inferences related to whether the particle is a preposition or an ending. Thus, information has been given related to the historical development of the interrogative preposition/ending, its qualities, its usage in historical and modern written languages, its categoric position and syntactic position.

Key Words: Turkish, prepositions, endings, interrogative, interrogative particle

Giriş

Türkçe dil bilgisi çalışmalarında tanım, terim, yöntem sorunları varlığını sürdürse de artan çalışmalarla Türkçenin aydınlatılmayan yönleri aydınlatılmakta, dil bilgisi ile ilgili sorunların çözümüne yönelik ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Ancak bu arada bazı sorunlar ya gözden kaçmakta ya da göz ardı edilmektedir. Ancak şurası unutulmamalıdır ki her ne kadar sorun olarak görülmeseler de bu tür sorunlar sonuçları itibariyle büyüyerek varlıklarını sürdürmeye devam ettirmektedirler. Bu sebeple büyük küçük demeden Türkçe dil bilgisinde sınırları tam olarak çizilmeyen bütün konuların yeniden ele alınıp tartışılması ve sınırlarının kesin çizgilerle çizilmesi gerekir.

Türkçede vurgu, soru kelimeleri ve soru eki ile olmak üzere üç tür soru anlamı sağlama yolu vardır. Bazı çağdaş Türk yazı dillerinde de soru unsuru olarak kullanılan vurgu, daha çok konuşma dilinde başvurulmuş bir soru unsuru; soru kelimeleri ve soru eki ise hem konuşma dilinde hem de yazı dilinde kullanılan soru unsurlarıdır. Bu üç soru anlamı sağlama yolundan en çok kullanılanı ise, soru ekidir. Soru ekinin en işlek soru unsuru olmasının sebebi, hem isim hem fiiller ile kullanılabilme kabiliyetidir. Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren incelik kalınlık uyumuna uyum sağlayarak hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılan ve Türkiye Türkçesinde incelik kalınlık uyumunun yanı sıra düzlük yuvarlaklık uyumuna da uyum sağlayan “-mi, -mi, -mu, -mü” soru unsurunun kategorik durumu hakkında dilciler arasında bir fikir ayrılığı söz konusudur. Bazı dilciler söz konusu soru unsurunu edat, bazıları ise ek olarak değerlendirirler. Dil bilgisi kitapları ve dil ile ilgili yayınlarda bir karışıklık arz eden bu duruma bir açıklık getirilmelidir.

Türkçede ekler, esasen ya fiil tabanlarına ya da isim tabanlarına gelir. Bir ek, hem isim hem de fiil tabanlarına gelmez. Cumhuriyetin ilk yıllarında dili sadeleştirme çalışmaları kapsamında “-sAl” ve “-tay” gibi ekler, hem isim tabanlarına hem de fiil tabanlarına getirilerek yeni kelimeler türetilmiş ise de bu durum Türkçenin yapısına uygun değildir (Bulak 2013:72-74). Ancak, hem isim hem de fiil tabanlarına gelebilen soru ekinin durumu söz konusu eklerden farklıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında dili sadeleştirme çalışmaları kapsamında yanlış türetilen kelimeler, suni yollarla türetilmiş olduğundan buradaki durum bir işlev genişlemesinden ziyade yanlış işlev tayininden; soru ekinin hem isim hem de fiil tabanlarına getirilebilmesi ise, dilin doğal gelişim süreci içerisinde sonradan oluşan bir işlev genişlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu özelliğiyle soru eki, hem isim hem de fiil tabanlarına getirilen diğer eklerden ayrılır.

Bugüne kadar yayımlanan dil bilgisi kitapları ve ilgili bilimsel çalışmalarda soru eki ile ilgili birtakım bilgiler yer almaktadır. Ancak günümüzde neredeyse Türkçenin umumî soru eki hâline gelen “-mi, -mi, -mu, -mü” ekinin kökeni, hem isim hem de fiil kök ve gövdelerine getirilebilmesi, gelişim süreci, tarihi ve çağdaş yazı dillerinde kullanımı, imlâsı, söz dizimsel yeri ve kategorik durumu ile ilgili tam olarak aydınlatılmayan hususlar bulunmaktadır. Bu çalışmada soru eki ile ilgili dil bilgisi kitapları ve ilgili yayınlarda yer alan bilgilere katkıda bulunmak amacıyla bu ekin tarihî ve çağdaş yazı dillerinde kullanımı, kökeni, ekleşme süreci, kullanım alanı, kullanım şekli, imlâsı, söz dizimsel yeri ve kategorik durumu incelenmiştir.

Bunun için öncelikle yazılı kaynaklarla takip edilebilen döneminden bugüne kadar Türkçede kullanılan soru anlamı sağlama unsurları tanıtılmış ve soru ekinin Türkçenin tarihî yazı dilleri olan Köktürk Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezm Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi ile çağdaş yazı dilleri olan Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Karaçay Malkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesindeki kullanımı, kategorik durumu, söz dizimsel yeri, imlâsı ve işlevleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiş, söz konusu yazı dillerine ait metinlerden örnekler verilmiştir. Soru ekinin kullanımı, varsa tarihî yazı dilleri ile çağdaş yazı dilleri arasında benzer ve farklı yönler karşılaştırılarak söz konusu soru unsuru ile ilgili birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur. Böylece soru ekinin bütün yönleriyle tanıtılmasına çalışılmıştır.

Türkçenin Soru Unsurları

Yazılı belgelerle takip edilebilen ilk dönemden bugüne kadar Türkçede soru anlamı; vurgu, soru kelimeleri ve soru eki ile olmak üzere üç farklı şekilde ifade edilir. Konuşma dilinde çoğu zaman vurgu ile sağlanan soru anlamı kelimedede, kelimelerin genellikle son heceleri vurgulu telaffuz edilerek; cümlede ise, fiil cümlelerinde cümlenin yüklemi olan fiilin son hecesi; isim cümlelerinde ise ek fiilden önce gelerek onunla birlikte yüklemi oluşturan isim unsurunun son hecesi vurgulu telaffuz edilerek sağlanır. Telaffuz esaslı bir soru unsuru olan vurgu, genellikle konuşma dilinde dolayısıyla ağızlarda kullanılır.

Türkçenin soru unsurlarından biri de soru kelimeleridir. Cümledeki görevleri bakımından sıfat, zamir, zarf ve edat olarak çeşitli gruplara ayrılan soru kelimeleri, görevleri gereği; soru sıfatı, soru zamiri, soru zarfı ve soru edatı diye adlandırılırlar. Soru kelimesi soru sıfatı ise nitelediği veya belirttiği ismin herhangi bir yönünü; zamir ise hangi ismin yerini tuttuğu; zarf ise birlikte kullanıldığı fiilin zamanı, yeri/yönü, miktarı veya durumunu öğrenmek üzere soru anlamı oluşturur. Onun için soru kelimeleriyle sorulan soruların kısa cevabı da genellikle sıfat, zamir veya zarf görevinde olur. Hem yazı dili hem de konuşma dilinde işlek olarak kullanılan soru kelimeleri, içerisinde yer aldıkları cümlelere soru anlamı katarlar. Ancak soru edatı, birlikte kullanıldığı kelimeye soru anlamı katar. Bu bakımdan soru unsuru olarak soru edatları ve soru ekleri ile aynı işlevi görürler. Ancak bağlam ve yapıları dikkate alındığında aynı işlevi görseler de aralarında fark olduğu görülür. Zira diğer soru kelimeleri, kelime olarak yer aldığı cümlelere soru anlamı katarken soru edatları eklendiği isimlere, soru eki ise eklendiği isim ve fiillere soru anlamı katar. Soru edatı ve soru eki, birlikte kullanıldıkları kelimelere soru katarken dolaylı olarak yer aldıkları cümleye de soru anlamı katar. Bu sebeple diğer soru kelimelerinden farklılık arz eden soru edatları üzerinde ayrıca durmak gerekir.

Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edilebilen ilk döneminden itibaren soru unsuru olarak kullanılan soru kelimeleri çeşitlilik gösterirken soru edatları pek çeşitlilik göstermez. Esasen isimlerle birlikte kullanılan çekim edatlarından oluşan soru edatları genellikle birlikte kullanıldıkları isimlere soru anlamı katarlar. Türkçenin soru edatları, tarihî yazı dillerinde kullanılan “*gu*” ve “*mu*” edatları ile çağdaş yazı dillerinden Saha Türkçesinde soru edatı olarak kullanılan “*duu/duo*” edatından oluşur. “*gu*” edatı, ilk ve

tek olarak görüldüğü Köktürk Türkçesinde, incelik kalınlık uyumuna uyum sağladığından ekleşmiş ve “+gu, +gü” şeklinde kullanılmıştır. Soru edatı olarak kullanıldığı dönem, Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edilemediği yani Köktürk Türkçesi döneminden önceki dönemine denk gelmektedir. Pek işlek olmayan bu edat, sadece Orhun yazıtlarında görülür. Köktürk Türkçesi döneminde tek şekilli olarak kullanılan “mu” edatı ise, bu dönemde edat hüviyetinde olup isim soylu kelimelerle birlikte kullanılır. Kaynaklardaki örneklerine bakıldığında pek işlek olmayan söz konusu edatın genellikle yüklem olarak kullanılan “bar” ve “yok” isimleriyle kullanıldığı görülür. Bu durum, söz konusu edatın ekleşerek isim soylu kelimelerin yanı sıra fiillere de getirilebilen bir ek hâline gelmesinde etkili olmuştur. Eldeki yazılı kaynaklara göre Köktürk Türkçesi döneminde “mu” şeklinde tek şekilli olarak kullanılan bu soru edatı, Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren ekleşerek işleklik kazanmış, Türkçenin neredeyse yegâne ve umumî soru eki hâline gelmiştir. Tarihi yazı dillerinde kullanılan bu iki soru edatı dışında çağdaş dönem yazı dillerinden Saha Türkçesinde soru anlamı sağlamak için “duu, duo” edatı kullanılır. Saha Türkçesine özgü bir edat olan bu soru edatı genellikle karşılaştırmalı soru cümlelerinde kullanılır.

Türkçenin soru unsurlarından bir diğeri de soru ekleridir. Soru ekleri de soru edatları gibi sınırlı sayıdadır. Bunlardan “+gu/+gü” eki, “gu” edatının ekleşmesiyle oluşmuş, incelik kalınlık uyumuna uyum sağlayarak “+gu/+gü” şeklinde kullanılmıştır. İşlek olmayan bu soru eki, Orhun yazıtlarında görülür. Diğer soru eki ise, “mu” edatının ekleşmesiyle oluşan geçmişten günümüze kadar bazen sadece incelik kalınlık uyumuna bazen de hem incelik kalınlık hem de düzlük yuvarlaklık uyumuna uyum sağlayarak kullanılmış olan “-mi, -mi, -mu, -mü” ekidir. Köktürk Türkçesi döneminde tek şekilli ve işlek olmayan bir soru edatyken Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren incelik kalınlık uyumuna bağlanmış, soru anlamı kattığı kelimelerle bitişik yazılmış, isim soylu kelimelerin yanı sıra fiillere de getirilmeye başlanmıştır. Böylece ekleşerek işleklik kazanmış, Türkçenin neredeyse yegâne ve umumî soru eki hâline gelmiştir. Köktürk Türkçesi dışındaki tarihî yazı dillerinin yegâne soru eki olarak kullanılmış; halen de, bazı şekli değişikliklere uğramakla birlikte, çağdaş yazı dillerinin kahir ekseriyetinde yegâne soru eki olarak kullanılmaktadır. Bunların dışında çağdaş dönem yazı dillerinden Saha Türkçesinde soru eki olarak kullanılan “-y/-ıy/-iy/-uy/-üy” eki ile Çuvaş Türkçesinde soru eki olarak kullanılan “-i/-şi” eki de Türkçede soru unsuru olarak kullanılan diğer soru ekleridir. Eklendiği isim soylu kelimeler ile fiillere soru anlamı katan soru ekleri, aynı zamanda yer aldıkları cümleye de soru anlamı katmış olur.

“-mi/-mü” Soru Unsurunun Tarihi Yazı Dillerinde Kullanımı, Söz dizimsel Yeri, İmlâsı ve Kategorik Durumu

Köktürk Türkçesinde soru unsuru olarak kullanılan tek soru eki, sadece Orhun yazıtlarında görülen “+gu/+gü” ekidir. Esasen “gu” şeklinde bir edat olan söz konusu ek, bu dönemde incelik kalınlık uyumuna uyum sağladığından edat olmaktan çıkıp ekleşmiştir. İsim soylu kelimeler ile kullanılarak onlara soru anlamı katar: *bu sabımda igid bar gu* (KT G 10), *bu ödke körügme begler gü yanıltaçı-siz* (KT G 11) gibi. Genellikle “hayır” cevabı gerektiren belagatle ilgili sorular yapar (Gabain 2007:106). Böylece soru işlevinin yanı sıra bir tasdik aracı olma işlevi de taşır. Diğer tarihî yazı dillerinde görülmeyen “+gu/+gü”

eki, Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edilebildiği ilk dönemi olan Köktürk Türkçesine mahsus bir soru unsurudur.

Köktürk Türkçesinde “+gu/+gü” ekinin yanı sıra günümüzde Türkçenin neredeyse umumî ve yegâne soru eki hâline gelen “-mu, -mi, -mu, -mü” ekinin türediği “mu” edatı da soru unsuru olarak kullanılır. Tek şekilli olup isim soylu kelimelerle birlikte kullanılan söz konusu edat, bu dönemde henüz ünlü uyumlarına uyum sağlamadığından soru edatı hüviyetindedir: *eki üç bing sümüz kelteçimiz bar mu ne* (T 14) gibi. Bu dönemde fiil çekiminde kullanılmayan “mu” soru edatı, fazla işlek değildir. Orhun yazıtlarından sadece Tonyukuk yazıtında görülen söz konusu soru edatı, genellikle yüklem olarak kullanılan “bar” ve “yok” kelimeleriyle beraber kullanılır. Bu durum, söz konusu edatın daha sonraki dönemlerde ünlü uyumlarına uyum sağlayarak ekleşmesinde etkili olmuş ve isim soylu kelimelerin yanı sıra fiillerle de kullanılmasına yol açmıştır.

Köktürk Türkçesinde soru edatı olarak kullanılan “mu” edatı, Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren incelik kalınlık uyumuna uyum sağlayarak “-mu/-mü” şeklinde soru ekine dönüşmüş ve isim soylu kelimelerin yanı sıra fiiller ile de kullanılmaya başlanmıştır. Eski Uygur Türkçesinde sadece yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılan ek, incelik kalınlık uyumuna uyum sağlar, ancak düz ünlülü fiil tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *yoğ boldı mu* (KTUN VI 65-66), *sever mü siz* (Prens KP, VI), *yarağay mu* (Prens KP, XXV) *Bar mu munta yapşingü meenli nomlı ikegü?* (Bewusstseinslehre 1882-1883) *Ol edgü kılınç erüş mü titir.* (Kuaşı 88) gibi. Eski Uygur Türkçesi döneminde isim soylu kelimelerin yanı sıra fiillerle de kullanılmaya başlanması, söz konusu ekin işleklik kazanarak bu dönemden itibaren Türkçenin tarihî yazı dillerinin umumî ve yegâne soru eki hâline gelmesinde etkili olmuştur.

Eski Uygur Türkçesinde soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna getirilir: *erüşmü* (Kuaşı 88), *neteg inçmü* (Briefe Hts. 1882-1883), *barmu* (Bewusstseinslehre 366, 20-21) gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde soru unsuru, söz dizimsel olarak genellikle kişi unsurundan önce gelir: *ergeymü biz* (Suv. 640, 11-112), *severmü siz* (Prens KP, VI) gibi. Kişi unsuru olarak iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise soru eki, kişi unsurundan sonra gelir: *bultunguzmu* (Prens KP LV) gibi.

Karahanlı Türkçesinde “-mu/-mü” şeklinde kullanılan soru eki, Eski Uygur Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılır. Eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Bu dönemde sadece yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılan soru eki, incelik kalınlık uyumuna uyum sağlar ancak düz ünlülü fiil tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar. *katıldınğmu* (KB-4271), *öldimü* (DLT-I,41-16), *kerirmü sen* (DLT-I, 88-18), *tusulğaymu* (KB-5121), *kerekmü kereksizmü* (AH 368), *barmu aygıl* (KB 683), *ajun karıpmu munar* (AH 448) gibi.

Karahanlı Türkçesinde soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *hıradlığmu* (AH 137) *kerekmü kereksizmü* (AH 368) gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde söz dizimsel olarak genellikle kişi unsurundan önce gelir: *ağlarmu sen* (HŞ 50), *kerirmü sen* (DLT-I, 88-18) gibi. Ancak az da olsa kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde soru unsurunun

kişi unsurundan sonra geldiği örneklere rastlanır: *körer mēnmü* (DH.VII, 10-4) gibi. Kişi unsuru olarak iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise soru eki, kişi unsurundan sonra gelir: *körmedingmü* (KB-82), *unittungmu* (KB-5763) gibi.

Harezmi Türkçesinde isim soylu sözcüklerin yanı sıra fiillere de soru anlamı katan ve genellikle “-mu/-mü” şeklinde kullanılan soru ekinin sınırlı sayıda da olsa “-mu/-mi” şeklinde düz ünlülü olarak kullanıldığı örneklere rastlanır: *bilürmi* (MM 21a/13) *munçamu* (NF 190/6) gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Böylece “mu” şeklinde bir soru edatı iken incelik kalınlık uyumuna uyum sağlayarak “-mu/-mü” şeklinde eklenen soru ekinin ilk defa bu dönemde incelik kalınlık uyumunun yanı sıra kısmen de olsa düzlük yuvarlaklık uyumuna da uyum sağlamaya başladığı görülür: *munçamu* (NF 190/6) gibi. Ancak bu dönemde genellikle yuvarlak ünlülü şekilleri kullanıldığından düzlük yuvarlaklık uyumuna tam olarak uyum sağlamayan soru eki, düz ünlülü kelime tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *yoluktımu* (HŞ 3035), *bilmezmü* (HŞ 2197), *anğlarmu sen* (HŞ 50) gibi.

Harezmi Türkçesinde soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *perimü* (HŞ 882), *çalmağkamı* (HŞ 788) gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde soru eki, söz dizimsel olarak genellikle kişi unsurundan önce gelir: *unamağaymu sen* (KE 191v/8), *buluşkaymu siz* (KE 134v/2) gibi. Ancak çokluk 3. kişi çekiminde genellikle kişi unsurundan sonra gelir. Kişi unsuru olarak iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise, soru eki kişi unsurundan sonra gelir: *aydımmu* (HŞ 3279), *aymadıngmu* (NF 21/37) gibi.

Harezmi Türkçesinde soru unsuru olarak kullanılan “-mi, -mi, -mu, -mü” soru ekinin soru anlamının yanı sıra “-unca/-ince, -unca/-ünce” zarf fiil işleviyle de kullanıldığı örneklere rastlanır: *Perimü ademi bir sorayın* (HŞ 882), *bu iş kulmakkamu şebdizni koldung* (HŞ 788) gibi (Hacıeminoğlu 1997:126).

Kıpçak Türkçesinde isim soylu kelimelerin yanı sıra fiillere de soru anlamı katan soru eki, “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde dört şekilli olarak kullanılır.¹ Eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Harezmi Türkçesine göre düzlük yuvarlaklık uyumuna daha çok bağlıdır. Bu dönemde incelik kalınlık uyumuna tam uyum sağlayan soru eki, hem düz ünlülü şekilleri hem de yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmasına rağmen soru ekinin düz ünlülü şekilleri ile yuvarlak ünlülü şekillerinin kullanımında bir istikrar olmadığından zaman zaman düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *keldimmi* (TZ 56b), *keldingmi* (TZ 56b), *körmedingmü sen* (İMS 66a), *yaratılmamışmu* (İMS 489b) gibi.

Kıpçak Türkçesinde soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra gelir: *tuvramu*, *arkarımı* (CC 163, 23) *yibekmü* (CC 163, 23) gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde söz dizimsel olarak kişi unsurundan önce; iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı çekimlerde ise kişi unsurundan sonra gelir: *taparmu sen* (İMS 220b), *këlgeymi siz* (TZ 56b), *këlge mi mēn* (KK 21a), *këleyimmi* (TZ

¹ Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinden *Codex Cumanicus*'ta soru eki, sınırlı sayıda örnekte “me” şeklinde kullanılmıştır: *bilirme sen* (CC 127/33), *tilerme sen* (CC 127/34) gibi (Toprak 2005:306).

56b), *kêldikmi* (TZ 56b) gibi. Ancak az da olsa kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde soru unsurunun kişi unsurundan sonra geldiği örneklere de rastlanır: *bolur mênmi* (İMS 37a) gibi.

Harezm Türkçesi ve Kıpçak Türkçesinde hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılan soru eki, Çağatay Türkçesinde, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde olduğu gibi, “-mu/-mü” şeklinde sadece yuvarlak ünlülü olarak kullanılır. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Düz ünlülü şekilleri kullanılmayan soru eki, Eski Uygur, Karahanlı, Harezm ve Kıpçak Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılır. Eski Uygur Türkçesinde olduğu gibi sadece yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılan soru eki, incelik kalınlık uyumuna uyum sağlar, ancak düz ünlülü fiil tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *dêdingizler mü* (TZ 25a/4) *kıla alğaymu mên* (Küll. S 52b/13) *yiberdingmü* (BN 117b/11), *güllermü*, *izârımmu*, *kâtılmü*, *rüzgârımmu* (Argunşah 2014:129) gibi.

Çağatay Türkçesinde soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *güllermü*, *izârımmu*, *rüzgârımmu* gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak kişi zamirlerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde söz dizimsel olarak genellikle kişi unsurundan önce gelir: *görmezmişin* (ŞD 90/7), *satarmu mên* (MA 7a), *tilermü sên* (NM 116) gibi. İyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı çekimlerde ise kişi unsurundan sonra gelir: *beyâz kıldımmu* (ÇGT 4b) *bildingizmü* (NM 121) gibi.

Eski Anadolu Türkçesinde diğer tarihi yazı dillerinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılan soru eki “-mu/-mi” şeklinde düz ünlülü olarak kullanılır. Yuvarlaklaşma eğiliminin çok baskın olduğu bu dönemde soru ekinin sadece dar ünlülü şekillerinin kullanılması, kuvvetle muhtemel bu dönemin imlasından kaynaklanır. Arap alfabesi kullanılan Eski Anadolu Türkçesinde kelime sonunda yer alan yuvarlak ünlülü eklerin son ünlüsü genellikle “vav” yerine “ye” ile gösterilmiş ve düz ünlülü olarak okunmuştur. Soru ekindeki düzleşme de muhtemelen bu durumdan kaynaklanır. Eski Anadolu Türkçesinde imlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Bu dönemde sadece düz ünlülü şekilleri kullanılan soru eki, incelik kalınlık uyumuna uyum sağlar, ancak yuvarlak ünlülü fiil tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *gelürmişin* (SL 110), *çarpmadukmu* (DK 116/9) gibi.

Eski Anadolu Türkçesinde soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna getirilir: *hünermi* (DK 254-10) *koçmu*, *koynumu* (DK 211-9) gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak zamir kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde genellikle kişi unsurundan önce gelir: *bilürmüşiz* (DK 51/4), *görmezmişin* (ŞD 90/7). Ancak çokluk 3. kişi çekiminde genellikle kişi unsurundan sonra gelir: *sorarlar mu* (DK 128/11) gibi. Tarihi yazı dillerinden Türkiye Türkçesi ve diğer bazı çağdaş yazı dillerine uzanan bu durum, şekil olarak zamir kökenli çokluk 3. kişi eki ile aynı olan iyelik kökenli çokluk 3. kişi çekiminden kaynaklanmaktadır². Kişi unsuru olarak

² Kişi unsuru olarak iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde soru eki kişi unsurundan sonra gelir. Zamir kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde esasen soru eki, kişi unsurundan önce gelir.

iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise soru eki, kişi unsurundan sonra gelir: *çıkduñmu* (DK 115/8), *usanmaduñmu* (ŞD 151/3) gibi. 3. tip kişi eklerinin kullanıldığı emir kipi çekiminde soru unsuru, kişi unsuru işlevi de taşıyan emir eklerinden sonra gelir: *öldüreyinmi* (SL 55) gibi.

4. “-mI/-mU” Soru Unsurunun Çağdaş Yazı Dillerinde Kullanımı, Söz dizimsel Yeri, İmlâsı ve Kategorik Durumu.

Batı Türkçesinin çağdaş yazı dillerinden Türkiye Türkçesinde hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılan soru eki, “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde olup hem incelik kalınlık uyumu hem de düzlük yuvarlaklık uyumuna uyum sağlar. İmlâ olarak eklendiği kelimelerden ayrı yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *öğretmen mi, üzüldünüz mü, karlı mı, okuyor musun* gibi. İsim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *bahçelerimiz mi, kitaplıkları mı, okulunuz mu* gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak zamir kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde kişi eklerinden önce gelir: *geliyor musun, bakmalı mıyız, geçer misiniz* gibi. Ancak çokluk 3. kişi çekiminde genellikle kişi unsurundan sonra gelir: *gelecekler mi, sormalılar mı* gibi. İyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise, kişi eklerinden sonra gelir: *gelsem mi, baktınız mı* gibi.

Azerbaycan Türkçesinde soru eki, “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde olup hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılır (Kartallıoğlu-Yıldırım 2007:197,210). Azerbaycan Türkçesinde, Batı Türkçesi çağdaş yazı dillerinden Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden farklı olarak Türkmen Türkçesinde olduğu gibi imlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *desinmi, alsınmi, kartal olar mı, gəlməzmi, dəyərmı, gülmüşmü, böyükmü, güşmu* gibi. Hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılan soru eki, genellikle incelik kalınlık ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uyar: *atasımı, tapa bil-ərmı, çıx-armı, atıarmı, məktəbinizmi, qorxarmı, gülmüşmü, torpağdanmı* gibi. Soru ekleri ağızlarda genellikle kullanılmaz. Bu durumda soru anlamı, fiilin son hecesi uzatılarak sağlanır. “*qaldınız mı? > qaldınız?, gördünüz mi? > gördünüz?*” gibi. Azerbaycan Türkçesinde soru eki, hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *atasımı, sanarmı, torpağdanmı, gülməzlərmı, demesinmi, gülmüşmü, oxudumu, getdinizmi, gördünmü* gibi.

Gagavuz Türkçesinde soru eki, “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde olup “-mu, -mü” şekilleri yakın dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetinde olup imlâ olarak eklendiği kelimelerden genellikle ayrı yazılır: *zengin miyisin, üüredici miydım* gibi. Ancak fiillerle kullanıldığında ise, soru eki kişi unsurundan önce geldiğinde bitişik, sonra geldiğinde ise ayrı yazılır. *alar mıyız almışık mı, görer misin, aldatmäärmiyisin, beenmersin mi, beklemevecām mi, bilmämisin* gibi (Özkan 1996:117,131). İncelik kalınlık uyumuna uyum sağlayan soru eki, yuvarlak ünlülü şekilleri çok az kullanıldığından, yuvarlak ünlülü kelime tabanlarına getirildiğinde çoğu zaman düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *gördünüz mi, üşüdüün mi, okudun mu* gibi. İsim soylu kelimelerle

Çokluk 3. kişi çekiminde iyelik kökenli çokluk 3. kişi çekimindeki durumun ömeksensmesiyle genellikle soru eki kişi unsurundan sonra kullanılmaktadır.

kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin sonuna yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *göktä mi, çekmäk mi daul mu, aaz mı, söz mü, ölä mi, gübürsüz mü, işä mi* gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, söz dizimsel olarak kişi unsurundan önce gelebildiği gibi, kişi unsurundan sonra da gelebilir: *seversin mi, gitmeliyim mi, görermiysin, bilermisin, tutêrsın mı, beenir miysin, görsün mü, tutêr mi, hastasın mı, deliyim mi, aaçkıran mıyım* gibi.

Türkmen Türkçesinde soru eki, “-mı, -mi, -mu, -mü” şeklinde kullanılır (Kara 2007:258,274). Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılan ek, incelik kalınlık uyumuna uyum sağlar fakat yuvarlak ünlülü şekilleri az kullanıldığından çoğu zaman düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *düyşümmi, yokmu* gibi. Türkmen Türkçesinde, Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi imlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *düyşümmi, gezsemmi, öymükää, okasınlarmı, düşürmæzmi, sözlæmæzmi, oxşamazmı, qoşarmı, ötmæzmi* gibi. Söz dizimsel olarak hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *şuumu kaa, oobadanmı, baarmı, çalmak olurmu, yanarmı, sönærmı, dönærmı, getmæzmi, yetmæzmi* gibi.

Doğu Türkçesinin çağdaş yazı dillerinden Özbek Türkçesinde soru eki “-mı, -mi” şeklinde olup “-mı” şekli nadiren kullanılır (Öztürk 2007:313, 328). Şiir dili ve konuşma dilinde ekin “-mu, -mü” şekline de rastlanmaktadır: *buzgäymü män, tüzgäymü men* gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere soru anlamı katmak için kullanılan soru eki, kalın ünlülü şekli nadiren kullanıldığından, bazen incelik ve kalınlık uyumunun dışına çıkar: *başingmi, balalarmı, turermi* gibi. Yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmadığından ise yuvarlak ünlülü kelime tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *turermi, bolurmı, qolmi* gibi. İsim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *başmı, belemi, qolimi, başlarmı, balammı, qollarmı* gibi. Fiillerle kullanıldığında ise, söz dizimsel olarak kişi unsurundan önce gelebildiği gibi, kişi unsurundan sonra da gelebilir: *belemi, kütıyaptımı, tilemeyecekimizmi yermisän, ketmesmi, yaqınbolmaççimisiz, sınmasmı kuçağında bolurmı, terk etermi, turermi, älmäysizmi, eşitmäyäpsänmi, bilmæzmisiz* gibi. Bu yönüyle Özbek Türkçesi, Gagavuz Türkçesi’yle benzerlik gösterir.

Yeni Uygur Türkçesinde soru eki, “-mu” şeklinde olup hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katar. Soruya tereddüt ifadesi katan “-kin, -ki” edatı ile birlikte kullanıldığında “-mikin” şeklinde dar ünlülü de olabilir: *barmı barmikin* gibi (Öztürk 2010:53; Yazıcı Ersoy 2007:378-389). Genellikle tek şekilli olarak kullanılan ek, incelik kalınlık uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uymaz: *kütkendimenmu, bizninkimu, dostlukmu, yazmaqtımu, körermu, koyarmu* gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *bilmektimizmu, senmu, dersmu, tapar menmu, kélurmu, bolarmu* gibi. Türkmen Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *kolımu, balımu, tillarmu, söyermu, bolarmu, oyardımu* gibi.

Kazak Türkçesinde soru eki, “-ma, -me, -ba, -be, -pa, pe” şeklindedir: *tüsinbeysiñ be, kalmaymız ba, alamız ba, ölemiz be, tuvmaz pa, kalmas pa, alasıñdar ma aldı ma, kördiñ be, men be* gibi (Tamir 2007:455-456). Hem isim soylu kelimelere hem de çekimli fiillere soru anlamı katmak için kullanılan ek, ünlü ile biten kelimeler ile /m/, /n/, /ñ/, /z/ ünsüzlerinin dışındaki ötümlü ünsüzlerle biten kelimelerden sonra “-ma, -me” şeklinde kullanılır: *bala ma, üy me, qoy ma, bolar ma, jet-e me, bolmay ma, kula ma, col ma* gibi. /m/, /n/, /ñ/, /z/ ötümlü ünsüzleri ile biten kelimelerden sonra “-ba, -be” şeklinde kullanılır: *esensiñ be, kördiñ be, aldıñız ba, almaysıñ ba, bilesiñ be, bolasıñ ba, bilmeysiñ be* gibi. Ötümsüz ünsüzlerle biten kelimelerden sonra ise “-pa, -pe” şeklinde kullanılır: *ağaş pa, kördik pe, cazdıq pa, tüstik pe, tuvmaz pa, kalmas pa, kuvmas pa* gibi. İncelik kalınlık uyumu ve ünsüz uyumuna uyan ek, sadece düz ünlü şekilleri kullanıldığından, geniş yuvarlak ünlü kelimelere getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *köp pe* gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelerden ayrı yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *şaptı ma, dey me eseyte me bastaymız pa* gibi. Türkmen Türkçesi, ve Yeni Uygur Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak genellikle kelimenin sonunda yer alır, yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *qalam ba, calğız ba, men be, aldı ma, qoy ma, berdi me, özbek pe, ağaş pa* gibi. Ancak az da olsa soru ekinin kişi eklerinden önce geldiği örnekler rastlanır. Bu örneklerde soru ekindeki ünlü daralır. “*ölmeymisin, kosulamısın, baramısın*” gibi.

Kırgız Türkçesinde soru eki, “-bı, -bi, -bu, -bü, -pı, -pi, -pu, -pü” şeklinde kullanılır: *çonbu, açpı, üydöbü, alsabı, korkorbu, taparsıñbı* gibi (Kasapoğlu Çengel 2007:509/520). Hem isim soylu kelimelere hem de çekimli fiillere soru anlamı katmak için kullanılan ek, ünlü ile biten kelimeler ile ötümlü ünsüzlerle biten kelimelerden sonra “-bı, -bi, -bu, -bü” şeklinde; ötümsüz ünsüzlerle biten kelimelerden sonra ise “-pı, -pi, -pu, -pü” şeklinde kullanılır: *cokpu edem, turbaybı, kalbaybı aldıbı, aytıtqpu, aytayınbı* gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *açıpturbı, tatsıñbı, bilersinbi, kütüptürbü* gibi. İncelik kalınlık uyumu ile düzlük yuvarlaklık uyumunun yanı sıra ünsüz uyumuna da uyar: *unuttukpu, kördükpü, kelgenbi, bolgonbu* gibi. Soru ekinden sonra “*ele*” ve “*eken*” kelimeleri getirildiğinde ekin ünlüsü düşer: *bı ele > bele, bı eken > beken* gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *emespi, baldarbı, bolobu, çabayınbı, béresiñbi, turbaybı, üçünbü* gibi.

Karakalpak Türkçesinde soru eki, “-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe” şeklinde kullanılır³. Söz konusu ek, ek fiilin 2. kişi çekimlerinde kök ile başka bir ek arasında “-mı, -mi, -bı, -bi, -pı, -pi” şekline girer: *almaşımısın, kelmekşimisen, kızımısın* gibi. Hem isim soylu kelimelere hem de çekimli fiillere soru anlamı katmak için kullanılan soru eki, ünlü biten kelimeler ile /l/, /r/, /w/, /y/ ünsüzleri ile biten kelimelerden sonra “-ma, -me” şeklinde; /m/, /n/, /ñ/, /z/ ötümlü ünsüzleri ile biten kelimelerden sonra “-ba, -be” şeklinde; ötümsüz ünsüzlerle biten kelimelerden sonra ise “-pa, -pe” şeklinde kullanılır: *alğım keldi me, bola*

³ Karakalpak Türkçesinde “*şe*” kelimesi de soru ifadesinde kullanılır. Tonlaması diğer soru bildiren yapılara göre daha güçlü olan “*şe*” kelimesi vurgu ile soru anlamı verir. Fiil çekiminde çekimin sonuna getirilir: *qayıpbek şe?* gibi.

ma, almaşqı ma, başlağay ma; alayın ba, bileseñ be, aytasañ ba, alayın ba; işeyik pe, altıw kerek pe, işiwi tiyis pe, joq pa, külejaq pa, işejq pa, alajaq pa gibi (Uygur 2007:572-590). İmlâ olarak eklendiği kelimelerden ayrı yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Ünsüz uyumuna uyan ek, zaman zaman incelik kalınlık uyumunun; çoğu zaman da, sadece düz ünlülü şekilleri kullanıldığından, düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *işejaq pa, külejaq pa, alatuğın qusayman ba, kületuğın qusay ma* gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *alayın pa, almaş pa, şıqpas pa, bileseñ be, nişpepsiz be, işpegey me, alsanz bola ma, aldım ma* gibi.

Nogay Türkçesinde soru eki, “-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe” şeklinde kullanılır: *kozılayma, bolganma, islepsizbe, bermespe* gibi. Bazı örneklerde eklendiği kelimelere bitişik yazılan “-ım, -im” şekline rastlanır: *usayım, barım* gibi. (Ergöneç Akbaba 2007:635-642). Hem isim soylu kelimelere hem de çekimli fiillere soru anlamı katmak için kullanılan ek, ünlü ile biten kelimeler ile /z/ ünsüzü dışındaki ötümlü ünsüzlerle biten kelimelerden sonra “-ma, -me” şeklinde kullanılır: *erüvsinme, beresinme tileymen, keleme, bolar ma, kozılayma, yeteme, bolmayma* gibi. /z/ ünsüzü ile biten kelimelerden sonra “-ba, -be” şeklinde kullanılır: *köresizbe, azba, közbe, islepsizbe* gibi. Ötümsüz ünsüzlerle biten kelimelerden sonra ise “-pa, -pe” şeklinde kullanılır: *yokpa, aşılmaspa, turmaspa, esittikpe* gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Genellikle incelik kalınlık uyumu, düzlük yuvarlaklık uyumu ve ünsüz uyumuna uyar. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *arık ekenme, yas edime, yas bolganlarma, mutataganma, esittinme, esittikpe, işetaganma, bıqıp yürime, bolmaga kerekpe, karayıma* gibi.

Tatar Türkçesinde soru eki, “-mi, -më” şeklinde kullanılır: *bulgaymı, tovarmı, azmı, isëñdemë, min tüğëlmë, ezërmë sëz, açılmasmı, kürdenmë* gibi. (Öner 2007:710). İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. İncelik kalınlık uyumuna uyan ek, sadece düz ünlülü şekilleri kullanıldığından, çoğu zaman düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *şulmı, söylyimë, oçırsamı, orsınmı* gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *yatışırımı, bulmasmı, söylemessëzmë, raslıysızımı, raslamıysızımı, örtseñizmi, özermë* gibi.

Başkurt Türkçesinde soru eki, “-mi, -mı, -mü, -mü” şeklinde kullanılır. Soru ekinden sonra kullanılan “*ıkan*” kelimesi anlama “tereddüt” veya “şüphe” ifadesi katmaktadır: *barımı ıken, xupımı ıken* gibi (Yazıcı Ersoy 2007:768-778). Hem isim soylu kelimelere hem de çekimli fiillere soru anlamı katmak için kullanılan ek, incelik kalınlık uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uyar: *şäpmı, tünmü, hinmı, multıqmı, küthünmü, barammı, hatmayhıñmı, yibärirmı, yıylımsmı* gibi. İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve

Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *algandarmi, yazğanmunmi, ultrabızmi, alabarahuñmi, hağınur mi, kütäsäkmi, yazhamsımı, alahım kilämi, yazırğa tiyişmi, bulmasmi, kaldırabızmini* gibi.

Kırım-Tatar Türkçesinde soru eki “-mi, -mi” şeklinde olup hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katar: *bolarmi, cenermi, amanlarmi, qalırmi, yahşımı, kiçkenemi, ätärsinmi, alırsınmi, üzärsinmi, bägänirsinmi* gibi (Yüksel 2007:846). İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. İncelik kalınlık uyumuna uyan ek, sadece düz ünlülü şekilleri kullanıldığından, yuvarlak ünlülü kelime tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *ölürmi, olurmi, çoqmi* gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *sizdemi, yürsin mi, almaq kerekmeymi, aytsañızmi, bilmelimmi, külsemmi, kelirmizmi, tüşkenimmi* gibi.

Karaçay-Malkar Türkçesinde soru eki, “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde kullanılır (Tavkul 2007:905). İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katan ek, genellikle incelik kalınlık uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uyar: *etermi, bolurmu, bolmaz mi, catdıñmi, bolduqmu, kördüğüzümü, keldimi, bolduqmu* gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *uçayımımı, keterge kerekmemi, bermeymemi, ketdimmi, bolamamı, barırmamı, külürmü, uçuguzmu* gibi.

Kumuk Türkçesinde soru eki, “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde kullanılır (Pekacar 2007:978-988). İmlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katar: *atmi, suwmu, almamı, yolmu görgeñmi, gördümü, başlağanmısan, bilgeñmi, başladımı* gibi. İncelik kalınlık uyumuna uyan ek, düz ünlülü olsa bile /w/ ünsüzü ile biten kelimelere ekin yuvarlak ünlülü şekilleri getirildiğinden, zaman zaman düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *tawmu, giyewmü, itiwümü* gibi. İsim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *yolmu, atmi, suwmu, almamı* gibi. Fiillerle kullanıldığında ise duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman çekimlerinde bazen kişi unsurundan bazen de sonra kullanılır: *işley turamanmı, işley turamısan, başlağanmısan, görgeñmi, başlacaqmanmı, başlacaqmısan, başlarmanmı, başlarmısan* gibi. Diğer fiil çekimlerinde, genellikle kişi unsurundan sonra yani varsa fiilin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *göremi, bolaymı, alayımımı, alsınmı, başlamağa gerekenmi, görsemı, içsemmi* gibi.

Altay Türkçesinde soru eki, “-ba, -be, -bo, -bö, -pa, -pe, -po, -pö” şeklinde kullanılır (Güner Dilek 2007:1038). İmlâ olarak eklendiği kelimelerden ayrı yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katan ek, genellikle ünlü ve ünsüz uyumlarına uyar: *bar ba, ene be,*

ötpödim be, bealıptır ba, içedeer be, köyböydibis pe, körböy pö, caraş pa, cok po, ötpökön bö, solıja-daar ba gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Hakas Türkçesi, Tuva Türkçesi, Karaçay Malkar Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *ötpödi be, içkem be, içkeneer be, alıptırım ba, körböydibis pe, kelip cat pa, alıp turaar ba, iştebey cür be* gibi.

Hakas Türkçesinde soru eki “-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe” şeklinde kullanılır. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katan soru eki, ünlü biten kelimeler ile /m/, /n/, /ñ/ ünsüzlerinin dışındaki ötümlü ünsüzlerle biten kelimelerden sonra “-ba, -be” şeklinde kullanılır: *paşca ba, kızı be, oñardar ba* gibi. /m/, /n/, /ñ/ ötümlü ünsüzleri ile biten kelimelerden sonra “-ma, -me” şeklinde kullanılır: *oolbın ma, izerbın me, ispespın me* gibi. Ötümsüz ünsüzlerle biten kelimelerden sonra ise, “-pa, -pe” şeklinde kullanılır: *sidik pe, sappas pa, pırecikser pe* gibi (ARIKOĞLU 2007a:1106). Hakas Türkçesinde imlâ olarak eklendiği kelimelerden ayrı yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir. İncelik kalınlık uyumu ve ünsüz uyumuna uyan ek, sadece düz ünlülü şekilleri kullanıldığından, geniş yuvarlak ünlülü kelime tabanlarına getirildiğinde düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkar: *oolbın ma, par pa* gibi. Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Tuva Türkçesi, Karaçay Malkar Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *pararziñ ma, pırecikser pe, oñardar ba, pırgeziñ me, par ba* gibi.

Tuva Türkçesinde soru eki “-be” şeklinde olup tek şekillidir (Arikoğlu 2007b:1179). İmlâ olarak eklendiği kelimelerden ayrı yazılan soru eki, kategorik olarak ek hüviyetindedir: *ap bolur be, bıjig be, belen be, bar be, turbas sen be, köör sen be, iştim be* gibi. Hem isim soylu kelimelere hem de fiillere gelerek onlara soru anlamı katan ek, tek şekilli olduğundan, genellikle ünlü ve ünsüz uyumlarına uymaz: *ap bolur be, bar be* gibi. Tuva Türkçesinde soru eki, Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Hakas Türkçesi, Karaçay Malkar Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi ve Özbek Türkçesinde olduğu gibi hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır: *etti be, taakkpılap bolur ergi be, ap bolur be, çugaalap bolur irgi be, kılbas sen be* gibi.

Saha (Yakut) Türkçesinde isim soylu kelimelere ve fiillere soru anlamı katmak için “mu” edatı, ekleşmiş şekilleri ve türevleri yerine farklı edat ve ekler kullanılmaktadır. Diğer Türk yazı dillerinden farklı olarak Saha Türkçesinde isim soylu kelimelere ve fiillere soru anlamı katmak için “duu, duo” edatı ve “-y, -iy, -iy, -uy, -üy” eki kullanılır: *biler duo, üleliir duo, oloror duo, kıra duu; baary, istiñiy* gibi (Kirişçioglu 2007:1260). “duu” edatı genellikle karşılaştırmalı soru cümlelerinde kullanılır. Soru unsuru olarak kullanılan “-y, -iy, -iy, -uy, -üy” ekleri eklendiği kelimelere bitişik yazılır: *baary, istiñiy* gibi.

Çuvaş Türkçesinde de Saha Türkçesinde olduğu gibi isim soylu kelimelere ve fiillere soru anlamı katmak için “mu” edatı, ekleşmiş şekilleri ve türevleri yerine farklı edat ve ekler kullanılmaktadır. Çuvaş Türkçesinde isim soylu kelimelere soru anlamı

katmak için “-i, -şi” ekleri, fiillere ise “-i, -şi, -şim, -am, -em -a” ekleri kullanılır: *pulman-şi, kam-şi, şın mar-şi, kayık-i, huna-i* (Ersoy 2007:1307) İsimlere gelen “-i, -şi” ekleri, tek şekilli olduğu için ünlü uyumlarına uymaz. Söz konusu ekler, kelimedeki kısa bir çizgi ile ayrılarak yazılır. *kam-şi, şın mar-şi, kayık-i, huna-i, piletin-i, işilmest-i, şitmest-i* gibi.

Türkçenin yazılı belgelerle takip edilebildiği ilk dönemden itibaren soru anlamı sağlamak için “*mu*” edatı, ekleşmiş şekilleri ve bazı ses değişikliklerine uğramış türevleri kullanılmaktadır. Sadece, Türk dilinin yazılı kaynaklarla takip edilebildiği dönemden önceki Ana Türkçe döneminde ayrılan uzak lehçeleri olan Saha Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi (Arat-Temir 1976:319-320)’nde söz konusu edat, ekleşmiş şekilleri ve bazı ses değişikliklerine uğramış türevleri kullanılmamakta, soru anlamı farklı ek ve edatlarla sağlanmaktadır. Bu durumdan hareketle, ispata muhtaç olmakla birlikte, “*mu*” soru edatının Ana Türkçe döneminden sonra yani O zamanki Doğu Türkçesinin Saha Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinden ayrıldığı dönemden sonra inkişaf ettiği söylenebilir.

Sonuç

Türkçenin yazılı belgelerle takip edilebilen ilk dönemi olan Köktürk Türkçesinde son çekim edatı olarak kullanılan “*mu*” şeklinde bir soru edatı, daha sonraki dönemlerde ekleşerek neredeyse Türkçenin tek ve umumi soru eki hâline gelmiş, ekleşmiş şekilleri ve bazı ses değişikliklerine uğramış türevleri Türkçenin tarihi ve çağdaş yazı dillerinde kullanılmıştır. Sadece, Türk dilinin yazılı kaynaklarla takip edilebildiği dönemden önceki Ana Türkçe döneminde ayrılan uzak lehçeleri olan Saha Türkçesi ve Çuvaş Türkçesinde söz konusu edat, ekleşmiş şekilleri ve bazı ses değişikliklerine uğramış türevleri kullanılmamakta, soru anlamı farklı ek ve edatlarla sağlanmaktadır. Bu durumdan hareketle, kesin olmamakla birlikte, “*mu*” soru edatının Türkçe’nin ilk olarak Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesi (Saha Türkçesi ve Çuvaş Türkçesi) olarak ikiye ayrıldığı Ana Türkçe döneminden sonra inkişaf ettiği söylenebilir.

Türkçede ekler, köken bakımından başlangıçtan beri ek olarak görülen morfemler ve dilin yazılı belgelerle takip edilebilen dönemlerinde bir kelimenin ekleşmesi ya da birden fazla ekin birleşmesiyle oluşan ekler olmak üzere ikiye ayrılır. Türkçenin yazılı belgelerle takip edilen ilk dönemi olan Köktürk Türkçesi döneminde soru edatı olarak kullanılan “*mu*” edatı, Eski Uygur Türkçesi döneminden itibaren incelik kalınlık uyumuna uyum sağlayarak “-*mu*, -*mü*” şeklinde ekleşmiştir. Günümüzde daha çok fiillerle kullanılsa da soru anlamı sağlayan “*mu*” son çekim edatından türeyen soru eki, esasen isimlere getirilen bir işletme ekidir. Edat olarak kullanıldığı Köktürk Türkçesinde daha çok “*bar*” ve “*yok*” kelimeleriyle beraber kullanılan soru eki, buradan örneklemeyle isim soylu kelimelerin yanı sıra cümlede genellikle yüklem görevinde kullanılan fiillerle de kullanılmaya başlanmıştır. Böylece soru eki, hem isim soylu kelimeleri hem de fiilleri işleklik sahasına alan umumi bir işletme eki özelliği kazanmıştır. Ekin kapsamını artırdığı gibi işlekliğini de artıran bu durum, soru ekini kapsamı en geniş işletme eki hâline getirmiştir.

Ekleştiği ilk dönemler olan Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesinde incelik kalınlık uyumuna uyum sağlayıp “-*mu*, -*mü*” şeklinde sadece yuvarlak ünlülü olarak kullanılan ek, Harezmi Türkçesi döneminden itibaren düzlük yuvarlaklık uyumuna da uyum sağlamaya başlamış ve ilk olarak “-*mu*, -*mi*” şeklinde düz ünlülü şekilleriyle de kullanılmaya başlanmıştır. Kıpçak Türkçesinde düz ünlülü şekilleri daha fazla

kullanılmasına rağmen, düz ünlülü şekilleri daha az kullanıldığından, tam anlamıyla düzlük yuvarlık uyumuna uyum sağlayamamıştır. Çağatay Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi sadece yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılan soru eki, Eski Anadolu Türkçesinde dönemin imlasından dolayı sadece düz ünlülü olarak kullanılmış, dolayısıyla incelik kalınlık uyumuna uyum sağlamış, düzlük yuvarlaklık uyumunun dışına çıkmıştır. Osmanlı Türkçesi döneminden itibaren düzlük yuvarlaklık uyumuna uyum sağlamaya başlayan soru eki, Türkiye Türkçesi döneminde incelik kalınlık uyumunun yanı sıra düzlük yuvarlaklık uyumuna tam anlamıyla uyum sağlamıştır.

Tarihi yazı dillerinde kullanım şekli ve sıklığı döneme göre değişmekle birlikte genellikle “-mi, -mi, -mu, -mü” şeklinde kullanılan soru eki, çağdaş yazı dillerinde birtakım şekli değişikliklere uğramıştır. Tarihi yazı dillerinde hep /m/ şeklinde olan ekin ünsüzü, çağdaş yazı dillerinde ünlü ve ünsüz uyumlarından dolayı birtakım şekli değişikliklere uğrayıp Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesi yazı dillerinde /b/ ve /p/ ünsüzlerine dönüşmüştür: (m>b~p). Tarihi yazı dillerinde Kıpçak Türkçesi dönemi eserlerinden Codex Comanicus’ta görülen sınırlı sayıdaki birkaç düz geniş ünlülü örnek dışında hep dar ünlülü olan soru ekinin ünlüsü de çağdaş yazı dillerinde ses olaylarından mütevellit birtakım şekli değişikliklere uğrayarak Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Tatar Türkçesi, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesi düz geniş ünlülere dönüşmüştür (/ı/, /i/, /u/, /ü/ > /a/, /e/). Altay Türkçesinde ise, sadece düz geniş ünlüye değil, aynı zamanda yuvarlak geniş ünlülülere de dönüşmüştür (/ı/, /i/, /u/, /ü/ > /a/, /e/, /o/, /ö/).

İsim soylu kelimelere getirildiğinde varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sora gelen soru eki fiillerle kullanıldığında bazen kişi eklerinden önce bazen sonra gelebilir. Bu özelliği ile söz konusu yapı ancak ek olabilir. Buna rağmen edattan oluştuğu için kimi dilciler, soru ekini günümüzde de edat olarak kabul ederler. Eklerin önemli bir kısmının kelimelerden oluştuğu dikkate alınırsa bu yaklaşım doğru değildir. Örneğin “yorı-” fiilinden oluşan “-yor” eki, bu haliyle fiil sayılamayacağına göre kelimelere eklenerek bir işlev üstlenen ve eklendiği kelimedeki seslerin niteliğine göre ses uyumlarına bağlanan unsurları edat saymak doğru olmaz. Bu bakımdan soru edatı, kelimelere eklenip bir işlev üstlenmeye ve eklendiği kelimedeki seslerin niteliğine göre ses uyumlarına bağlanmaya başladığı andan itibaren ek sayılmalıdır.

Edat olduğu dönemden doğal olarak eklendiği isimlerden ayrı yazılan soru eki, ekleştigi ilk dönemden itibaren imlâ olarak eklendiği kelimelere bitişik yazılmıştır. Tarihi yazı dillerinden Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi ve çağdaş yazı dillerinden Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Nogay Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Karaçay Malkar Türkçesi, Kumuk Türkçesinde eklendiği kelimelere bitişik yazılan soru eki, çağdaş yazı dillerinden Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesinde eklendiği kelimelerden ayrı yazılır. Gagavuz Türkçesinde ise, isimlerle kullanıldığında ayrı yazılan soru eki, fiillerle kullanıldığında, soru eki kişi unsurundan önce geldiğinde bitişik, sonra geldiğinde ise ayrı yazılır. Ünlü uyumlarına uyum sağlayan hatta bazı çağdaş Doğu Türkçesi yazı dillerinde

ünsüz uyumuna da sağlayan ve esasen eklendiği kelimeye bitişik yazılması gereken soru eki, şekil olarak kendisine benzeyen eklerle karışmaması için söz konusu yazı dillerinde eklendiği kelimelerden ayrı yazılmakta, kelimelerin bölünmesine sebep olmaktadır.

Köktürk Türkçesi döneminde henüz edat olarak kullanılan ve söz dizimsel olarak eklendiği isimlerden sonra gelen “*mu*” soru edatı, eklediği dönemden itibaren tarihi yazı dillerinde isim soylu kelimelerle kullanıldığında varsa söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra; fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak zamir kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde genellikle kişi unsurundan önce; kişi unsuru olarak iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise kişi unsurundan sonra gelir. Ancak zamir kökenli çokluk 3. kişi çekiminde iyelik kökenli çokluk 3. kişi çekiminden örneksemeye soru eki kişi unsurundan sonra gelir. Tarihi yazı dillerindeki bu söz dizimsel düzen, çağdaş yazı dillerinde birtakım değişiklikler gösterir. Çağdaş yazı dillerinden Türkiye Türkçesinde, tarihi yazı dillerinde olduğu gibi, soru eki, isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra; fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsuru olarak zamir kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde genellikle kişi unsurundan önce, kişi unsuru olarak iyelik kökenli kişi eklerinin kullanıldığı fiil çekimlerinde ise, kişi unsurundan sonra gelir. Gagavuz Türkçesi ve Özbek Türkçesinde isim soylu kelimelerle kullanıldığında varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra gelir. Ancak fiillerle kullanıldığında ise, kişi unsurundan önce gelebildiği gibi, kişi unsurundan sonra da gelebilir. Bu yazı dillerinin dışında kalan Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Karaçay Malkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Altay Türkçesi, Hakas Türkçesi ve Tuva Türkçesinde hem isim soylu kelimelerle hem de fiillerle kullanıldığında söz dizimsel olarak genellikle kelimenin sonunda, yani varsa kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır.

Edat kökenli olan soru eki, günümüzde daha çok fiillerle kullanılsa da esasen bir isim işletme ekidir. İsmi genel olarak bütün hâl ve şekillerine getirilebilen soru eki, bütün bu şekillerin soru şeklini yapabilen bir işletme ekidir. “*mu*” soru edatı, eklediği ilk dönemden günümüze kadar isim soylu kelimelerle kullanıldığında söz dizimsel olarak kelimenin aldığı bütün eklerden sonra kullanılır. Bunun asıl sebebi soru ekinin hâl ekleri gibi eklendiği isim soylu kelimeleri fiile bağlama kabiliyetidir. Bu sebeple fiil ve isim işletme eki olarak kullanılan soru eki, cümle yapısı ve anlamına etki ettiğinden bir tür cümle eki olarak da kabul edilebilir.

YAZIDİLLİ	ŞEKLİ	KATEGORİK DURUMU	SÖZDİZİMSEL YERİ	İMLÂSİ
Köktürk Türkçesi	<i>mu</i>	Soru edatı	Sona gelir	Ayrı yazılır
Eski Uygur Türkçesi	<i>-mu, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Bitişik yazılır.
Karahanlı Türkçesi	<i>-mu, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Bitişik yazılır.
Harezmi Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Bitişik yazılır.
Kıpçak Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Bitişik yazılır.
Çağatay Türkçesi	<i>-mu, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Bitişik yazılır.
Eski Anadolu Türkçesi	<i>-mi, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Bitişik yazılır.
Türkiye Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Ayrı yazılır.
Gagavuz Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsimlerde sona; fiillerde ortaya/sona gelir.	Ayrı yazılır.
Azerbaycan Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Türkmen Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Özbek Türkçesi	<i>-mi, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Yeni Uygur Türkçesi	<i>-mu</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Kazak Türkçesi	<i>-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Kırgız Türkçesi	<i>-bi, -bü, -bü, -bü, -pi, -pü, -pü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Karakalpak Türkçesi	<i>-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Nogay Türkçesi	<i>-ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Tatar Türkçesi	<i>-mi, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Başkurt Türkçesi	<i>-mi, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Kırım-Tatar Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Karaçay-Malkar Türkçesi	<i>-mi, -mü, -mü, -mü</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Kumuk Türkçesi	<i>-ba, -be, -bo, -bö, -pa, -pe, -po, -pö</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Bitişik yazılır.
Altay Türkçesi	<i>-ba, -be, -ba, -be, -pa, -pe</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Hakas Türkçesi	<i>-ba, -be, -ba, -be, -pa, -pe</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Tuva Türkçesi	<i>-be</i>	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Saha (Yakut) Türkçesi	İsim soylu kelimelere ve fiillere soru anlamı katmak için “ <i>mu</i> ” edatı, ekleşmiş şekilleri ve türevleri yerine farklı edat ve ekler kullanılmaktadır.	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.
Çuvaş Türkçesi	İsim soylu kelimelere ve fiillere soru anlamı katmak için “ <i>mu</i> ” edatı, ekleşmiş şekilleri ve türevleri yerine farklı edat ve ekler kullanılmaktadır.	Soru eki	İsim ve fiillerde sona gelir.	Ayrı yazılır.

Tablo 1: “-mİ, -mU” soru unsurunun tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde kullanım şekli, kategorik durumu, söz dizimsel yeri ve imlâsı.

Kaynaklar

- Akalın, Mehmet (1998). *Tarihî Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Akalın, Şükrü Haluk (1990). *Ebü'l-Hayr-ı Rumî, Saltuk-nâme*, 3 Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Al-Türk Gülhan (2006). *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye-fil-Lugati't-Türkiyye Üzerine Bir Dil İncelemesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arat, R. Rahmeti- Temir, Ahmet (1976). "*Türk Şivelerinin Tasnifi*" Türk Dünyası El Kitabı, Ankara.
- Arat, Reşid Rahmeti (1947). *Kutadgu Bilig I, Metin*" İstanbul.
- Arat, Reşid Rahmeti (1959). *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig II, Tercüme*" Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (1992). *Atabetü'l-Hakayık/Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki*, Ankara.
- Argunşah, Mustafa (2014). *Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Arıkoğlu, Ekrem (2007_a). *Hakas Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, s.1085-1148.
- Arıkoğlu, Ekrem (2007_b). *Tuva Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, s.1149-1228.
- Ata Aysu (1997_a). *Kıyasü'l Enbiyâ I (Giriş-Metin-İnceleme)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ata Aysu (1997_b). *Kıyasü'l Enbiyâ II (Dizin-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ata Aysu (2014). *Çağatay Türkçesinin İlk Devresi Harezmi – Altınordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.
- Atalay, Besim (1945). *Et-Tuhfet-üz-Zekiyye- Fil-Lugat-it-Türkiyye*, İstanbul.
- Atalay, Besim (1999). *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, TDK Yayınları, Ankara.
- Banguoğlu, Tahsin (1998). *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 5.Baskı, Ankara.
- Berbercan, Mehmet Turgut (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Beveridge, Annette S. (1905). *The Babar-Nama* ("E.J.W. Gibb Memorial" series, I), London-Leiden.
- Bilgegil, M. Kaya (1982). *Türkçe Dil bilgisi*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Bulak, Şahap (2011). "*Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi*" Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı: 30, Konya, 71-98.
- Bulak, Şahap (2013). "*Türkçenin Sadeleştirilmesinde Yanlış Ek Kullanımı veya Eklerin Yanlış Kullanılması*" The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science Volume 6 Issue 3, 57-76, March 2013.
- Bulak, Şahap (2017). "*Karşılaştırmalı Tarihî Türk Yazı Dilleri Grameri – Fiil Çekimi-*" Kesit Yayınları, İstanbul.
- Bulak, Şahap (2017). "*Tarihî Türk Yazı Dillerinde Fiil Çekiminde Kişi Unsuru*" SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science / Yıl: 4, Sayı: 13, Ağustos 2017, 243-271.

- Çağatay, Saadet (1963). “*Türk Lehçeleri Örnekleri, VIII. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla Kadar Yazı Dili*”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Çetin, Abdülbaki (1998). *Hacı Oğlu Hüseyin, Mitahü'l-Adl (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Deny, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (çev. Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.
- Dilçin, Cem (1991). *Hoca Mes'ud, Süheyl ü Nevbahar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Drımba, Vladimir (2000). *Codex Cumanicus, Edition Diplomatique Avec Fac-Similes*, Editura Enciclopedică, Bucarest.
- Eckmann, Janos (1995). *Nehcü'l-Ferâdis I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, (Yayımlayanlar: Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), Ankara.
- Eckmann, Janos (1996). *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Hazırlayan: O. Fikri Sertkaya), Ankara.
- Eckmann, Janos (2009). *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karaağaç), İstanbul.
- Ediskun, Haydar (1985). *Türk Dil bilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eraslan, Kemal (1983). *Hoca Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eraslan, Kemal (1996). *Ali Şîr Nevâyî, Nesâyimü'l- Maḥabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eraslan, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2014). “*Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*” Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1958). *Dede Korkut Kitabı I*, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1963). *Dede Korkut Kitabı II*, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2000). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı 2 (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergönenç Akbaba, Dilek (2007). *Nogay Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, s.623-678.
- Ersoy Feyzi (2007). *Çuvaş Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 1285-1340.
- Ertaylan, İsmail Hikmet (1952a). *Ahmed-i Dai Divanı, Külliyyat*, İstanbul.
- Gabain, A. von (1938a). “*Briefe der uigrischen Hüen-tsang-Bio-graphie*”, SBAW, Phil.-hist. Kl. 1938, 29, Berlin, 371-415.
- Gabain, A. von (1938b). “*Die uigurischen Übersetzung der Bio-grapie Hüen-tsangs, 1. Bruchstückedes 5. Kapitels*” SBAW, Phil.-hist. Kl. 1938, 7, Berlin, 151-180.
- Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- Gülsevin, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Güner Dilek, Figen (2007). *Altay Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 1009-1084.
- Güner, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2000). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Hamilton, James Russell (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (çev. Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ilminski, N. (1857). *Baber-Nameh*, Kazan.
- İsen, Mustafa – Cemal Kurnaz (1990). *Şeyhi Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kara, Mehmet (2007). *Türkmen Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, s.231-290.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kartallıoğlu, Yavuz-Hüseyin Yıldırım (2007). *Azerbaycan Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 171-230.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya (2007). *Kırgız Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed. Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 481-542.
- Kirişcioğlu, Fatih (2007). *Saha Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed. Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 1229-1284.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Orkun, H. Namık (1940). *Prens Klayanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası*, İstanbul.
- Öner, Mustafa (2007). *Tatar Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed. Ahmet Bican ERCİLASUN, Akçağ Yayınları, Ankara, 679-748.
- Özkan, Nevzat (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Özkan, Nevzat (2007). *Gagavuz Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed. Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 81-170.
- Öztürk Rıdvan (2007). *Özbek Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed. Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 291-354.
- Pekacar, Çetin (2007). *Kumuk Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed. Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 939-1008.
- Radloff, W. (1911). *Kuanşi-im Pusar*, Eine Türkische Übersetzung des 25. Kapitels der chinesischen Ausgabe des *Saddharmapundârîka*, Bibliotheca Buddica, 14, Petersburg.
- Tamir, Ferhat (2007). *Kazak Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 429-480.
- Tavkul, Ufuk (2007). *Karaçay-Malkar Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, s.883-938.
- Tekin, Şinasi (1992). *"Eski Türkçe"*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Dünyası El Kitabı,

- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 69-119.
- Tekin, Talat (2003). *Orhun Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:9, İstanbul.
- Tekin, Talat (2010). *Orhun Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1972). *Şeyhi ve Hüsvrev ü Şirin'i (İnceleme-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Toparlı Recep (1992). *İrşâdî'l-Mülük ve's-Selâtin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toparlı Recep- Argunşah, Mustafa (1987). *Mu'înü'l-Mürîd*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toparlı, Recep (1993). *Ed-Dürretü'l-Mudîyye Fil-Lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toparlı, Recep- M. Sadi Çöğenli- Nevzat H. Yanık (1999). *El-Kavainü'l-Küllîye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Toprak, Funda (2005). *Harezmi Türkçesinde Fiil*, Ankara.
- Uygur, Ceyhun Vedat (2007). *Karakalpak Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 543-622.
- Yazıcı Ersoy, Habibe (2007). *Başkurt Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 749-810.
- Yüksel, Zühâl (2007). *Kırım-Tatar Türkçesi*, Türk Lehçeleri Grameri, ed.Ahmet Bican Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, 811-882.

Kısaltmalar

AH	Atabetü'l-Hakayık
Bewusstseinslehre	Die Kapitel über die Bewusstseinslehre im Uigurischen Gold-glanzs,
BN	Bâburnâme
Briefe Hts	Biriefe der uigrischen Hüen-tsang-Bio-graphie
CC	Codex Cumanicus
ÇGT	Çağatayca Gülistan Tercümesi
DH	Divan-ı Hikmet
DK	Dede Korkut Kitabı
DLT	Divanü Lügat-it-Türk
HŞ	Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i
İMS	İrşâdü'l-Mülük ve's-Selâtin Tercümesi
KB	Kutadgu Bilig Herat nüshası
KE	Kısasü'l Enbiyâ, Burhânü'd-din Rabgûzî
KK	El-Kavânînü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye
KT G	Kültigin Yazıtı güney yüzü
KTUN	Köngül Tözin Ukıttaçı Nom
Kuanşi	Kuanşi-im Pular
Küll. S	Nevâ'î Külliyyât
MA	Miftâhü'l-'Adl
MM	Mu'înü'l-Mürîd
NF	Nehcü'l-Ferâdis
NM	Nesâyimü'l- Mağabbe Min Şemâyimi'l-Fütüvve
Prens KP	Prens Klayanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası
SL	Ebü'l-Hayr-ı Rûmî, Saltuk-nâme
Suv.	Suvarnaprabhâsa
ŞD	Şeyhî Divanı
T	Tonyukuk Yazıtı
TZ	Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye

Diğer Kısaltma ve İşaretler

-	Fiil köklerine gelir.
~	Değişken şekil
+	İsim köklerine gelir
<	Bu şekilden gelir.
>	Bu şekle gider.
A	a, e
C	Cilt
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
S.	Sayı
I	ı, i
U	u, ü